

İstanbul Boğazı'nda Yapılan Savunma Çalışmaları (1877-1915) Defense Studies in the Bosphorus After the 93 War

Ahmet OĞUZ¹ 

¹ Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Nevşehir, Türkiye.

Özet

Osmanlı devlet adamları XIX. yüzyıldan itibaren zayıflayan imparatorluğun sınırlarını korumak amacıyla boğazların savunmasına daha bir önem vermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin karasal gücünün azalması boğazları dış tehlikelere daha açık hale getirmiştir. Silah sanayiinin gittikçe genişlemesi ve güçlenmesi deniz gücüne yansımış, güçlü donanmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda Çanakkale ve İstanbul Boğazları, İmparatorluğun ve dolayısıyla başkent İstanbul'un savunmasını önemli kılmıştır. Sultan III. Selim zamanında (1789-1807) İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı'nı aşarak İstanbul'u kısa sürede olsa tehdit etmesi adeta Osmanlı devlet adamlarının konuya ilgisini artırmıştır. Bu tarihten sonra boğazların savunması için dışarıdan uzmanlar getirilmiş, raporlar alınmış ve yeni şartlara göre kale ve istihkâmlar yapılmış veya var olanlar güçlendirilmiştir.

Her iki boğazın savunmasına ayrı ayrı ve titizlikle önem verilmiş, mali sorunlar yaşanmasına rağmen uzmanların verdikleri raporlar doğrultusunda belirtilen tedbirlerin alınmasına büyük gayret sarf edildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Burada dikkatimizi çeken bir husus ise Çanakkale Boğazı'nın daha öncelikli olduğu konuyla ilgili belge taramasından anlaşılmaktadır. Ancak bu durum İstanbul Boğazı'nın ihmal edildiği anlamına gelmemelidir. Zira Çanakkale Boğazı'nda inceleme yapan ve rapor hazırlayan her heyetin İstanbul Boğazı'na da geldiği ve benzer şekilde rapor düzenlediği kayıtlarda vardır.

Boğaz savunmasında bir diğer dikkat çeken husus ise kale ve istihkâmların yanında torpil/mayın teknolojisinin kısa sürede ve etkili bir şekilde Osmanlı Devleti'nde savunmada yerini aldığıdır. Mayın satın alınması ve boğazlarda konuşlandırılması yanında Almanya ile beraber ortak üretimi denemiş ancak yerli üretime geçilememiştir.

Bu makale İstanbul Boğazı'nda yapılan savunma çalışmalarını 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşıyla Birinci Dünya Savaşı'nda 1915 Çanakkale Cephesi'nin kuruluşuna kadar olan safhayı ele almaktadır. Çalışmanın temel kaynakçasını Osmanlı arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Konu arşive yansıdığı şekliyle ve o nispette ele alınıp, araştırma eserler ve hatıratlarla değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Boğazı, Kale, İstihkâm, Torpil/Mayın

Defense Studies in the Bosphorus After the 93 War

Abstract

Ottoman statesmen had begun to attach even more importance to defence of straits in order to protect borders of the empire which had weakened as of 19th century. Decrease of/in land force of Ottoman State made the straits vulnerable to external dangers. Increasingly expansion and strenghtening of weapons industry reflected on maritime force and led strong navies to emerge. In line with this, Straits of the Dardanelles (Strait of Çanakkale) and the Bosphorus (Strait of Istanbul) made defence of the empire and therefore İstanbul the capital important. Royal (British) navy's threatening İstanbul, even though it was for a short time, by passing through the Dardanelles during the period of Sultan Selim III (1789-1807), increased virtually Ottoman statesmen's attention to the issue. After that date, foreign specialists were brought for defence of the straits; reports were received; and fortresses (castles) and fortifications according to new conditions were built or current ones were strenghtened.

Importance was attached separately and elaborately to defence of both straits, and it is understood from archive documents that great effort was exerted to take measures which had been stated in line with reports given by specialists although there were financial problems. It is seen from document search/review concerning the subject, an issue which has caught our attention here is that the Dardanelles was of more priority. But, this situation should not mean that Bosphorus was neglected. Because, it is understood that each commission, which had made examination along the Dardanelles and had made report for it, also visited/came to the Bosphorus and drew up report similarly.

Another issue which catches the attention in defence of strait is that torpedo and mine technology, along with fortresses (castles) and fortifications, took a place in the defence in Ottoman State within a short time and effectively. In addition to buying mines and deploying them along the strait, their joint production was tried together with German Empire, but domestic production could not be commenced.

This article addresses defensive works done along the Bosphorus, and the period from Russo-Ottoman War of 1877-1878 (The '93 War) to opening of Gallipoli (Çanakkale) Front of 1915 in World War I. Ottoman archive documents constitute the main references of our study. We will address the subject in a way and to the extent that it reflected on the archive, and we will try to evaluate the study through works and memoirs.

Keywords: Bosphorus, Fortress/Castle, Fortification, Mine.

Atıf için (how to cite): Oğuz, A., (2022). İstanbul Boğazı'nda Yapılan Savunma Çalışmaları (1877-1915). Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2022;2(1), 68-82

1. Giriş

Osmanlı Devleti, Düvel-i Muazzama adı verilen Avrupa devletlerinin değişik şekillerde çıkarları doğrultusunda topraklarına saldırılarını 19. Yüzyıl boyunca defalarca görmüştür. Bu saldırılar Sultan III. Selim (1789-1807) döneminde fark edilen “denge politikası” ile Avrupa devletlerinin menfaatleri birbiriyle rekabet unsuru olarak kullanılmıştır. İstanbul ve Boğazları herhangi bir Avrupa devletinin ele geçirmesinin önüne geçmek için aralarındaki rekabet Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzatmış, Avrupa devletleriyle temasları hızlandırmıştır (Berkes, 2002 s. 98). Osmanlı Devleti bu süreci iyi değerlendirmiştir. Avrupa devletleri müstemleke (sömürgeci, kolonyal) adı verilen yayılma politikalarını zayıf Osmanlı Devleti üzerinde uygulamaya başlamışlardır. Bunu kısaca İngiliz Fransız rekabetinin yani “oryantalizm” fikrinin Osmanlı Devleti'ne uygulanması olarak görebiliriz. Boğazlar, Avrupa, Asya ve Afrika güç dengesi içinde jeopolitik önemini her zaman korumuştur (İlhan, 1989, s. 86). Osmanlı yöneticileri güçlü Avrupa devletlerinin donanmalarının zaman zaman Türk Boğazlarını zorlayacaklarını biliyorlardı. Örneğin İngiltere Fransız rekabeti çerçevesinde Fransa'nın müttefiki olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ne saldırmıştır. Sultan III. Selim Çanakkale Boğazı'ndan İngiliz donanmasının geçme ihtimaline karşı önlemler alması için İstanbul'dan güvendiği adamı Feyzullah Efendi'yi görevlendirmiştir. İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı'ndan geçme ihtimalinin Sultan III. Selim'i oldukça endişelendirdiği anlaşılmaktadır. Sultanın veziriazama hitaben yazdığı bir Hatt-ı Hümayun'da Çanakkale'nin savunması için görevlendirilen Feyzullah Efendi'nin boğazın savunması için istediklerine atıfta bulunmuş ve derhal yerine getirilmesini emretmiştir. Acil olduğu özellikle belirtilmiş, “Feyzullah”ın yanına işten anlayan bir adam gönderilmesi tembih edilmiş, İngiliz donanmasının Kepez

limanına konuşlanmaması için önlem alınması gereğine Sultan bizatihi işaret etmiştir. Sultanın verdiği emirlerden devrin silahlarıyla ilgili malumatının olduğu anlaşılmaktadır. III. Selim verdiği emirde, Nara Burnu'na çok dikkat edilmesini, buraya "kızgın gülle"lerin neden gönderilmediğini sorgulanmış, gece haberleşmesi için fişek ve benzer şeylerin orada olup olmadığını sormuştur. Bölgede mühimmatın yetersiz olduğunu tahmin ettiğini belirten padişah, on sekizlik toplar gönderilmesini ve eksiklerin acilen şifahen yani yazıyla değil sözle haber verilerek bir an önce giderilmesini istemiştir.¹ İngiliz donanması ise Amiral Duckworth komutasında 19 Şubat 1807 tarihinde uygun bir rüzgârdan faydalanarak Çanakkale Boğazı'nı geçmiştir (Tukin, 1947, s. 112). Bu yüzden Feyzullah Efendi'nin aldığı görevi başaramaması sebebiyle suçlu görülmüş, idam edilerek malları müsadere edilmiş yani devlet hazinesine aktarılmıştır (Karal, 2011, s. 52). Osmanlı devlet adamları, Çanakkale Boğazı'nın ve İstanbul'un bu ve benzer şekilde zorlanacağını hesap ettiklerinden boğazların savunmasına önem vermiş yabancı uzmanlardan destek almaya başlamıştır. Bu amaçla Fransız istihkâm subayı M. Juchereau de St. Denys'den tafsilatlı bir rapor hazırlaması istenmiştir. Denys raporunda Nara Burnu'nun tahkim edilmesi gereğini ifade etmiştir (Tuncel, 2012, s. 200). Sultan Selim durumun vahametini kavradığından, Çanakkale Boğazı'ndan bir düşman donanmasının geçmesi Osmanlı bürokrasisinde ne denli heyecan uyandırdığı anlaşılmaktadır. İstanbul'da Sultan'ın yaptıklarına karşı çıkan guruplar başta yeniçeriler olmak üzere, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarında yapılan savunma amaçlı yeniliklere ve dışardan gelen uzman kişi ya da heyetlere tavır almamıştır. Arşivde bu nevi belgelere rastlanmamıştır. Görülüyor ki yeniçeriler menfaatlerine dokunmayan harcamaları önemsememişlerdir (Kafadar, 2012, s. 136).

Başkent İstanbul'un daha önce yaşamadığı bu işgal olayı adeta Osmanlı devlet ricalinin boğazlara olan ilgi ve hassasiyetini artırmıştır. Artık bu tarihten sonra devletin ilgisi Çanakkale ve İstanbul Boğazlarında yoğunlaşmıştır. Boğazlar gittikçe zayıflayan imparatorluğun savunmasında hayati önemi olan iki stratejik nokta haline geldiği belgelerden anlaşılmaktadır. Yurt dışından uzman heyetlerden tanınmış istihkâm subaylarından raporlar alınmış, modern silahlarla boğazlar donatılmaya çalışılmıştır. Osmanlı maliyesinin dar imkânları göz önüne alındığında bu silahlanmanın devlet maliyesi için getirdiği yük tahmin edilebilir (Eraslan, 2014, s. 12). Devletin savaş halinde olduğu dönemlerde ya da sonrasında boğazlarda savunmaya dayalı çalışmaların arttığı görülmektedir. Örneğin Kırım Savaşı ve sonrasında Çanakkale ve İstanbul Boğazlarında savunma amaçlı çalışmaların sıklığı dikkat çekmektedir. Rus donanmasının Osmanlı donanmasını Sinop limanında yok edip, şehri bombaladığı ve tarihimizde *Sinop Felaketi* olarak adlandırılan olay İstanbul Boğazı'nın da İmparatorluğun ve başkentlin savunması için ne kadar kıymetli olduğunu ortaya koymuştur (Özcan, 2008, s. 72 vd.). Kırım Savaşı'nın henüz başında Rus donanmasının Osmanlı kıyı şehirlerinde yapabileceği tahribata dikkat çeken Sinop mutasarrıfının kapı kethüdası, Anadolu'nun sahil şehirlerinin savunması için öncelikle tedbirler almasının gerekli olduğunu İstanbul'a bildirmiştir. Kethüdanın raporuna göre, Sinop'tan Batum'a kadar olan İstanbul Boğazı'nın girişi dâhil olmak üzere sahillerdeki savunma tedbirlerinin artırılması, kale, tabya ve istihkamların titizlikle gözden geçirilmesi gereğine dikkat çekilmiştir. Bu rapor üzerine İstanbul'dan Miralay/Albay Ahmet Bey sahilleri teftiş için görevlendirilmiştir. Ahmet Bey, bir

¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Hatt-ı Hümayun (HAT), 152-6416, 25 Şevval 1221, 5 Ocak 1807.

teftiş heyetiyle beraber adı geçen yerleri tetkik ederek rapor haline getireceğini padişaha arz etmiştir.² Kırım Harbi devam ederken Osmanlı Devleti Londra sefaretıyla yazışarak Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının savunması için yapılacak çalışmaları müzakere etmiştir. Bu yazışmalardan ve Osmanlı belgelerine yansıdığı kadarıyla İngiliz silah tüccarı Mösyö Rabber(?) ile iletişime geçilmiş daha doğrusu Mösyö Rabber'in Bab-ı Âli'ye resmi olarak müracaat etmiş, boğazlarda yapılacak savunma tedbirleriyle ilgili neler yapılacağı yani kale ve istihkâmlara konulacak yeni silahların alımı hakkında padişaha bilgi verildiği belgelerden anlaşılmıştır. Yine aynı belgede sevkiyatın nereye ve ne şekilde yapılacağı *Tophane-i Amire* Müşiri/Mareşal Hüsnü Paşa'ya haber verilerek yapılmasını padişah irade buyurmuştur.³ Osmanlı Devleti, 19.yüzyılın ilk yarısından itibaren Avrupa'da ortaya çıkan sanayi devriminin üretici bir parçası olmasa bile bu sanayiinin tüketicisi ve kullanıcısı olarak yerini almıştır.

2. OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDAN SONRA İSTANBUL BOĞAZI'NDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Osmanlı Devleti 19. yüzyıl içinde birbirinden farklı dönemleri yaşamıştır. Askeri yapılanma ve toplumsal değişimler at başı giderken, etrafında oluşan/değişen dünyanın parçası olmaya devam etmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması yeniliklerin önündeki kuvveti yok etmiş, ancak Avrupa'da Fransız İhtilali'yle oluşan bireysel özgürlüklere Tanzimat Fermanı ile cevap vermiştir. Paris Barış Anlaşması'yla bir Avrupa Devleti sayılan Osmanlı Devleti, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşından sonra, Çar I. Nikola'nın hasta adamını öldürme ve mirasını paylaşma dönemi başlamıştır.

Osmanlı Devleti bu saldırılara 19. Yüzyıl boyunca klasik hale gelen denge politikasıyla cevap vermiştir. Osmanlı dış politikanın ağırlık merkezi Londra'dan Berlin'e kaymıştır. Osmanlı Devleti'nin topraklarını kendisine sömürge alanı olarak açmak isteyen birleşen ve sanayileşen Almanya'nın bu durum işine gelmiştir. Osmanlı Devleti'yle ticareti bu arada silah ticaretini genişleten Almanya sattığı silahlarla ilişkileri geliştirme hedefi gütmüştür. Osmanlı Devleti içinse kaderin ördüğü ağlar onu yıkılışa doğru götürmüştür. Osmanlı silah ticaretinin gelişen bir diğer halkasını iç savaştan çıkan Amerika Birleşik Devletleri meydana getirmiştir. Silah ve torpido alımı Almanya ile beraber Amerika pazarı Osmanlı ticaretinin önemli bir parçası haline gelmektedir (Sander- Fişek, 2007, s. 96).

Bu sürecin bir parçası olan Boğazların bu arada İstanbul Boğazı'nın savunması genel gidişatın aksine savunmanın yani var olma çabasının haklı olarak merkezine yerleşmiştir. Osmanlı Rus Savaşı'ndan önce de zaman zaman Boğazların savunması için uzmanlar getirilmiş, verilen raporlar doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır. 1864 yılında yapılan bu çalışmanın tafsilatı Boğazlara verilen değeri göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Düzcü, 2015, s. 536). Ancak 93 Harbi olarak bilinen bu savaşta İstanbul'un kuvvetli bir şekilde tehdit edilmesi Osmanlı Devleti'nin yeni yöntemlerle savunma hatları yapma ihtiyacını kaçınılmaz, hayati kılmıştır. İstanbul'daki Rus elçisi İgnatief'in *Rus oyunları* Osmanlı Devleti'ni Avrupa'da Rusya'ya karşı yalnız bırakmış olmasına rağmen, Rus ordularının Yeşilköy'e kadar ilerlemesi İngilizleri harekete geçirmiştir. İngilizler, Osmanlı başkenti üzerindeki baskıyı gördüklerinden davetsiz olarak hatta Osmanlı dışişlerinin itirazlarına aldırış etmeden İngiliz donanmasını İstanbul'a gelmiştir. Rusların İstanbul'a girişini durduran Osmanlı savunması değil İngiliz

² BOA, Hariciye Nezareti Mektubî Kalemî (HR. MKT.), 60-100, 27 Ramazan 1269/ 4 Temmuz 1853.

³ BOA, Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilayât Evrakı (A. MKT. UM.), 142-61, H. 22. Zilhicce 1269, M. 26 Eylül 1853.

tehdidi olmuştur (Yetişgin, 2018, s. 73). Bu savaşı Berlin Antlaşması'yla ağır bir şekilde tamamlayan Osmanlı Devleti Boğazların savunmasına daha bir ağırlık vermiştir. Zira bu tarihten sonra İngilizler Ruslar gibi İngilizlerin karşısına tehdit olarak çıkmışlardır.

Osmanlı askeri birimleri yaklaşan Osmanlı Rus savaşını görerek Boğazların savunmasına daha 93 Harbi başlamadan hazırlık yapmaya başlamışlardı. Bu çerçevede alınan ilk önlemlerden birisi devletin kritik noktalarındaki asker sayısı ve İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına eğitilmiş asker sevki olmuştur. Buna göre, *Tophane-i Amire* idaresinde bulunan ihtiyat/yedek ve istihkâm göreviyle İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında bulunan alaylarla adalarda bulunan askerler, İzmir, Trablusgarp ve kalelerinde bulunan askerlerin her an savaşa hazır olması istenmiştir. Anılan bölgelerin güvenliğini zaafa düşürmeden ihtiyat olarak bulunan asker ve zabitanın sayısının 11.569 olarak belirlenmiş olduğu tembihle bildirilmiştir. Belgeye göre seraskerlikçe bazı düzenlemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Seraskerlik askeri personelin yeniden düzenlenmesi hususunda Bozcaada, Limni, Sakız, İstanköy, Rodos, İzmir ve kalelerde toplamı 1209 asker ve her taburda 4'er kıt'a bulunan toplamda üç tabur olmak üzere 1. Alay tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Girit ve Trablusgarp kalelerinde asker ve zabitan toplam 934 askerin yedisi kale, biri süvari ve biri dağ bölüğü olarak tanzimi istenmiştir. Ayrıca üç bölükten oluşan üç tabur meydana getirilmesi ve savaşın kötü gidişatına karşı, birinci istihkâm alayı yanında iki bölükten oluşan bir ihtiyaç bölüğü teşekkülü edilmesi gereğine işaret edilmiştir. Aynı şekilde ikinci istihkâm bölüğüne de benzer takviye yapılması istenmiştir. Bu birliklerden emekliliği gelen zabitanın yerlerine *Tophane-i Amire* mevcudundan ilaveler yapılması ve birliklerin diri tutulması yazılmış ve talep edilmiştir.⁴ Osmanlı askeri yetkilileri durumun ciddiyetini kavradıklarından Ege Denizi'ndeki Adalar, Trablusgarp ve Boğazlardaki askerlerin hem mevcudunu kontrol etmişler hem de birliklere çeki düzen vermişlerdir. Aynı belgenin devamında anılan yerlerdeki birliklerin mevcutlarını bildirir cetvellere göre düzenleme yapılması istenmiştir. Yukarıda anılan yerlerde asker sayısının 11.569 olarak "tenzil" edilmesi istenmekte ve askeri düzenlemenin yapılması gereği ısrarla vurgulanmıştır. Askeri komuta heyetinin savaşın hemen öncesinde bu anılan yerlerdeki savaşıacak birlikleri sıkı bir şekilde denetlemesiyle beraber, mevcudun azaltılması, başka noktalara asker kaydırılması ile mevcudun kontrolü cihetine gidilmiştir. Bu düzenlemelerle genel bir asker sayımına gidildiği anlaşılmaktadır. Birliklerin sayısı özellikle vurgulanmış, savaş ihtimali ve çıkacak hengâmede özellikle sayıları artırılan istihkâm birliklerine takviye kuvvetler ilave edilmesinin gereği sıkı bir şekilde takip edildiği görülmektedir. Burada dikkati çeken hususlardan birisi padişahın konuyu titizlikle takip etmiş olmasıdır. Yukarıdaki anılan bölgelerle ilgili olan ve toplamda sekiz varaktan oluşan belgede birliklerin savaşa hazır olması gereği İzmir, Boğazlar ve Girit ve Rodos dâhil olmak üzere adalar güney kuvvetleri olarak "kuvve-i cenubiyenin vakti hazıra hazır olması" şeklinde belgede tanımlanmıştır.

Osmanlı Rus Savaşı bittikten sonra Boğazlarda yapılan tahkimatın devam ettiği anlaşılmaktadır. İstanbul Boğazı'nda haberleşmenin sağlanması hususunda çalışmalar belgelere yansımıştır. İstanbul

⁴ BAO., İrade-i Dahiliye (İ.DH.), 793-64393, H. 16. 11. 1296, M. 14. 12. 1875, 8. varak.

Boğazı Kireçburnu istihkâmına bir telgraf makinası konularak haberleşmeye açılmıştır.⁵ Telgraf hattının hazırlanması ve işlerin takibini Sultan Abdülhamit (1876-1909) adına serkurena-yı hazreti şehriyari üstlenmiştir. Padişah adına yapılan bu yazışmalar İstanbul Boğazı muhafızı Miriliva/Tuğgeneral İsmail Hakkı Paşa ile Serkurena/sekreter/padişahın baş mabeyncilerinden biri vasıtasıyla olmuştur. Aynı zamanda bu belge devletin işleyişinde farklı bir yönü işaret etmektedir. Padişahın yakın çalışma ekibinin işleri üstlendiği, padişah adına kararlar verdiği anlaşılmaktadır. Belgelerden devletin işleyişiyle ilgili zaman zaman benzer belgelere rastlanmaktadır. İstanbul Boğazındaki iletişime dikkat çekildiğini göstermek için bir örnekle yetinilecektir. Boğazlardaki iletişimle ilgili belgelerin çokluğu ayrı bir çalışma yapılmasına gerek duyulacak kadar vardır.

3. İSTANBUL BOĞAZI'NA YAPILAN SİLAH SEVKİYATI

İstanbul Boğazı'nda savunma amaçlı çalışmaların mühimmat ve cephaneye takviyesinin artarak ve sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar sayı olarak değil aynı zamanda yeni silahlar olarak da artmıştır. *Baruthane-i Amire*'den İstanbul Boğazı'na yüklü bir cephaneye sevkiyatı yapılmıştır. Boğazda gerekli yerlere ulaştırılmak üzere doksan sekiz varil içerisinde 920 "kita-yı cedit" barut mavna ile nakledilmek üzere bir römorköre bağlanarak İstanbul Boğazına götürülmüştür. İstanbul'da Baruthaneden Boğazın ilgili yerlerine nakil için ayrı bir gemi kullanılmamış, Trabzon'a giden posta vapurunun arkasına römorkör bağlanarak nakliye işi gerçekleştirilmiştir.⁶ Belgede bu götürülen malzemenin Baruthaneden alımı, nakli ve taşınmasıyla ilgili detaylı yazışmalar dosya halinde on varak belge muhtevasında belirtilmiştir. Bu silah sevkiyatı sadece İstanbul Boğazına yapılmamış aynı zamanda muhtevası belgede yer aldığı şekliyle Çanakkale Boğazına da yapıldığı yazılıdır.

Boğaza istihkâmlar yapılırken ya da mevcutları modernize edilirken içindeki cephanenin günün savaş tekniğine göre depolara cephaneye konulmaya devam etmiştir. Boğazdaki Kireçburnu istihkâmına konulmak üzere top ve müstemilatının sevki yapılmıştır. Bu işlem padişahın yaverlerinden Binbaşı Mehmet Bey refakatında, *Tophane-i Amire Komisyonu* üyelerinden Binbaşı İskender Bey olduğu halde Kireçburnu istihkâmına padişahın iradesiyle konulmak üzere alaturka saatle iki civarlarında dubalardan alınarak Büyükdere limanına götürülmüş, sabah buradan alınarak götürüleceği Bahr-i Siyah Boğazı muhafızı vekâletine durum telgrafla bildirilmiştir.⁷

Boğazda ikmal çalışmaları devam ederken burada hizmet gören askerlerin maaşlarının artırıldığı görülmektedir. Savunma çalışmasında inşaatlarda çalışan heyetin maaşlarının artırılması isteği kabul edilmiştir. Maaşlarının artırılması isteği *Mabeyn-i Hümayun*'a bildirilmiş, gerekçe olarak Boğaza gelip gitmelerinde yol paralarını kendilerinin karşılaması gösterilmiştir. Boğaz savunmasında görevli müstahdemlere on beş kuruş, zabıtlere ise 30 kuruş yevmiye/gündelik verilmesinin masraflarını karşılayamadığı belirtilmiştir. *Bahriye Nezaretî*'nden gönderilen subaylar, Kolağası/Yüzbaşı Hilmi,

⁵ BAO., Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK. ASK.), 32-95, H. 05.08.1303, M. 9. 05. 1886.

⁶ BAO., Y.PRK. ASK., 36-65, H. 29. 02.1304, M. 27. 11. 1886, 10 varak.

⁷ BAO., Y.PRK. ASK., 50-80, H. 21.01.1306, M. 27 09.1888.

İhsan ve Hani Efendiler ile Miralay Ramiz Beylerin maaşlarının artırılması *İrade-i Seniyye* ile kabul edilmiştir. Artırılan yevmiyeler subaylara 40 ve diğerlerine 20 kuruş olarak kabul edilmiştir.⁸

4. İSTANBUL BOĞAZI'NDA İSTİHKAM VE İNŞA ÇALIŞMALARI

Osmanlı Devleti, bloklaşan Avrupa devletlerinin silahlandığını ve aralarındaki rekabetin derinleştiğini fark etmiş olmalı ki Boğazlardaki savunma tedbirlerini şart ve imkânları kabiliyetinde artırmıştır. Silah ve cephaneye sevki yanında tabya ve istihkâm yapımı ve var olanlarının güçlendirilmesi çalışmalarının yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Buna göre İstanbul Boğazı, *Rumeli Kavağı* tarafında Sıraş mevkiinde yapılacak yeni istihdamın finansmanının sağlandığı bildirilmiştir. Osmanlı ekonomisinin durumu göz önüne alındığında yapılacak bir işin parasının önceden ödenmiş olması işe verilen önemi göstermektedir. Sıraş sahilinde inşa edilecek istihkâmın bahçe içine yapılacağı, istihkâmın yapılacağı dereden gelen kuma müdahale edilmesinin gereği üzerinde durulmuştur. Bu inşaatın yapılacağı arazinin istimlak işlerinin o yerin mutasarrıfınca yapılacak mubayaa neticesinde ödeme yapılacağı açıklanmıştır. Arazinin alımı için komisyon kurulmuş, satın alınacak arazinin fundalık olduğu ve sahipleri Mahmut Ağa bin Ahmet, Ethem Ağa bin Hacı Mustafa ve Hacı Huriye Hanım'a ait otuz altı dönüm 28.000 kuruş bedel takdir edilerek *Tophane-i Amire Meclis'i*ne durumun bildirilmesine karar verilmiştir.⁹

Boğazlarda savunma için inşa edilen istihdamların modern oluşları/modernize edilmeleri kadar içlerine konulacak askerin eğitimi ve burada savaşacak kabiliyette olması gerekmektedir. Osmanlı askeri birimleri bunu düşünmüştür. Konuyla ilgili padişaha sunulan bir belgede istihkâm inşaatında kullanılmak üzere eğitilmiş asker talebinin, Selanik'te bulunan istihkâm taburundan karşılanacağı ve burada görev alacakları bildirilmiştir.¹⁰ Konuyla ilgili raporlarda sadece asker istenmediği eğitilmiş yani profesyonel asker gereği belgelere yansımaya başlamıştır.

İstanbul Boğazının savunması için yapılan istihkâmlarla ilgili bir başka ve önemli sorun yapılmak istenilen savunma hatlarının şahıs arazilerine denk geldiği zaman buraların istimlak edilmesi sorunu olmuştur. *Rumeli Kavağı* sahiline yapılması kararlaştırılan istihkâmın yerinde on bir hane ev bulunmaktadır. Buranın istimlak ve inşası için biçilen bedel 250.000 kuruş olarak takdir edilmiştir. Ancak istenilen para temin edilememiş, inşaatın durmasına sebep olacağından durum Boğazlar Müfettişi Asaf Paşa'ya bildirilmiştir. Asaf Paşa, inşaatın son önemli olduğunu bildirerek gerekli ödeneği *Hazine-i Vilayet Defterdarlığı*'ndan istemiştir. Gerekli paranın bir kısmı bu şekilde temin edilirken, kalan kısmı için hazineden tahsis edilmesi padişahça irade buyurulmuştur.¹¹ Boğazda yalnız istihkâm yapılmamış, mevcutlarda sürekli modernize edilerek gereken yenilikler yapılmaya çalışılmıştır.

Yine "Dersaadet sahilleri" olarak adlandırılan yerlerdeki istihkâmın güçlendirilmesi için yeni bir çalışma başlamıştır. Beykoz civarındaki anılan bu yerlerdeki çiftlik ve emlak sahipleriyle anlaşarak

⁸ BOA., Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.), 300-39, H. 06.05.1325, M. 17. 06.1907.

⁹ BAO., İ.DH., 1013-79960, H. 29.03.1304, M. 27.12. 1886

¹⁰ BOA., Y. MTV, 38-115, H. 08.09.1306, M. 08. 05. 1889.

¹¹ BAO., İ.DH., H. 1229-26230, H. 04.10.1308, M. 13.05. 1891.

buradaki mevzilerin genişletilmesi amaçlanmıştır. Beykoz'daki bu yer iki kısım olarak ele alınmış, bir kısmı özel mülk diğer kısmı ise orman ve mera arazidir. Orman olan yer çalılık durumdadır. Mülk sahiplerinin ise bağ ve bahçeleri bulunmaktadır. Özel mülk sahipleriyle satış konusunda anlaşılması, çiftliklerin satışı için 84 milyon 201 bin lira 50 kuruş fiyat biçilmiştir. Satın alınacak arazinin toplamı ise 140.000 dönüm olarak tespit edilmiştir. Bu özel mülkün içinde yalı bulunmakta, Beykoz'daki bu yalının rıhtımının kısmen harabe olduğu belirtilmiştir. Esasen yalının henüz tamamlanmamış olduğu belirtilmiştir. Yalının çevresi duvarla çevrili olup içinde ikisi tanzim edilmiş ve biri viran olan üç köşk olduğu ve bir takım "köşkhaneler" in var olduğu yazılıdır. Yapılar hakkında bilgi verilmeye devam edilmektedir. Buna göre Beykoz'dan Arnavut karyesine kadar olan caddeye bakan yedişer odalı beş adet yapı olup, caddenin diğer köşesinde "kuşhaneler" bulunduğu yazılıdır. İstimlak edilen yapılar hakkında verilen bilgilerde Beykoz'a iki km mesafedeki Arpacık Çiftliği ve diğer yerlerdeki çiftlikler oldukça büyük ve Avrupa tarzı ahırların olduğu bilgisi vardır. Arpacık Çiftliği'nden sonra Akbaba Köyü yolunda bahçe duvarıyla çevrili yerlerden bahsedilmektedir. Buraların zeminini ziraat için uygun olmadığı bilgisi vardır. Asıl önemli konu ise askeri yönden buraların önemli mevkiiler olduğuna dikkat çekilmektedir. Askeri yönden konunun önemi Romanya, Bulgaristan ve Rusya arasındaki ittifak açısından değerlendirilmektedir. Belgeye göre Rusya'nın Romanya ve Bulgaristan'ın yardımından emin olamayacağı için Avusturya ordularının da Rusya'nın arkasında kalacaktır. Bu yüzden Rusya'nın Yunanistan'a savaş açmasının zor olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Aynı şekilde Almanya ve Avusturya ordularının Rusya'ya kuzeyden savaş açmasının mümkün olmadığı, Rusya'nın ancak Lehistan kısmının taarruza elverişli olduğu öne sürülmüştür. Olabilecek bir savaşı cepheleşmeyi ortaya dökmeye çalışan Osmanlı askeri uzmanları, Rusya'nın en zayıf savunma alanları olarak Bahr-i Siyah sahilleri yani Karadeniz kıyıları olarak fikir yürütmüşlerdir. Osmanlı görüşü eğer Rusya bir savaş durumunda İstanbul Boğazı'na saldırması halinde Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin Rusya'nın İstanbul Boğazı'nı geçmesi ve buna teşebbüs etmesinin mümkün olamayacağı yönünde ortaya çıkmıştır. Bu durum Kırım Harbi'yle kıyaslanmakta, Rusya'nın Kırım Harbi'nde olduğu gibi bir durumun ortaya çıkacağı görüşü öne çıkmaktadır. Yukarıda ortaya konulan görüşler savunulmasına karşın Boğazdaki savunma çalışmaları göz ardı edilmemiştir. Boğazda bazı istihkâmlara takviye olarak Boğazın her iki yakasına yeni istihkâmlar yapılması kararlaştırılmıştır. Bunun için bazı mahaller istimlak edilerek yeni savunma birimleri inşa edilmiştir. Rusların Boğazdan saldıramayacağı yönünde olan Osmanlı görüşüne göre, bu saldırının Rumeli tarafından değil Anadolu tarafından olacağını daha kavi/güçlü görmektedir. Zira *Anadolu Feneri*'nden Diva Nehri'ne kadar kısmın muhaddid yani sınırlanmış olduğu, bunun aksine Rus kuvvetleri kumluk sahaya gelirlerse Osmanlı askerinin savaş mahalline İstanbul'dan yirmi saatte varabileceği, hal bu ki Rusya kuvvetlerinin Beykoz'a kadar olan istihkâmı arkadan dolaşmaları on saat alacağından burada güvenlik zaafı olduğuna işaret edilmektedir. Bundan dolayı Diva Nehri ağız ve kumluk alanda yeni tedbirlerin alınması önerilmektedir.¹² Bu belge açık olarak ifade etmektedir ki Osmanlı Devleti ile Rusya farklı saflarda bulunmaktadır. Osmanlı savunması Ruslara göre konumlanmaktadır. Muhtemelen Almanya ve

¹² BOA., Y.PRK.ASK., 72-24, H. 15.10 . 1308, M. 24.05. 1891.

Avusturya ittifakı gözden geçirilmektedir. Rusların Osmanlı'nın zayıf noktası olarak düşündükleri Anadolu topraklarından saldırı ihtimaline karşı yeni tedbirler tavsiye edilmektedir.

Osmanlı hükümeti, Boğazlarda savunma tedbirleri alarak güçlendirmeye çalışmıştır. Avrupa devletlerindeki bloklaşmanın belgelere nasıl yansıdığı Boğazlardaki yapılaşma yeni teknikler kullanılarak devam ettirilmiştir. Bu yapılan çalışmalar, yenileme faaliyetleri Avrupa askeri çevrelerinin dikkatinden kaçmamıştır. İngiltere'de yayınlanan *Army and Navy* adlı askeri gazetede *Türk Boğazları* hakkında tafsilatlı bir rapor yayınlanmıştır. Padişah tarafından takip ettirildiği anlaşılan Avrupa basınındaki Osmanlı Devleti ile ilgili haberler çevrilerek Sultan II. Abdülhamit'e taktim edildiği anlaşılmaktadır. Dosya halinde sekiz varak olarak bulunan belgenin sonunda İngilizce gazetenin aslı yer almaktadır. Ancak gazetenin aslında çevrilen kısım değil ilgisiz bir bölüm bulunmaktadır. İngilizce aslı Osmanlı belgeleri arasında yoktur. Gazetenin ancak buradan tarih ve sayısı görülebilmektedir. Belgede gazetenin özelliklerinden bahsedilmekte, dünyada olup biten askeri konuların gazetede yer aldığı belirtilmektedir. Gazetede haberin mülazım-ı evvel/ üst teğmen rütbesinde ve *Fen Komisyonu* üyesi Şakir Efendi tarafından görülerek, "Bahr-i Siyah ve Bahr-i Sefid Boğazlarının kuvvet ve metaneti" ile İstanbul ve Boğazın savunması hakkındaki raporun İngilizceden kurallara uygun olarak "Osmani"ye tercüme edilerek padişaha takdim edildiği belirtilmektedir. Yine belgede buna benzer yazıların takip edilerek taranıp, titizlikle elde edilip Osmanlı lehinde ve aleyhindeki haberlerin Padişah'a sunulacağı ilave edilmiştir. Londra sefaretinden gelen bu belgede tercümelemlerin yine aynı kişi yani Şakir Efendi tarafından tercümelemlerinin yapılacağı da ilave edilmiştir. Yabancı dile vakıf Osmanlı subaylarının bu dönemde aktif olarak dünya basınına taradıkları anlaşılmaktadır. Belge Belçikalı General Berayil Muret'in Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının kuvvet ve metaneti hakkında inceleme ve yorumlarını içermektedir. Anılan General'in Boğazlar hakkındaki raporunun aslına belgeler içinde ulaşılammış olursa da mevcut raporun adı geçen gazeteye yansımalarının tercüme kurallarına uyularak dilimize aktarıldığı özellikle belgede vurgulanmıştır. *Army and Navy* adlı askeri gazete Boğazlarla ilgili haberi İstanbul'daki muhabiri kanalıyla muhtemel olarak gayri resmi yollardan elde etmiştir. Rapor üç adet olarak düzenlenmiş olup, birinci rapor Çanakkale Boğazı hakkındadır. General üç ana başlığa ayrılarak Boğazların savunmasını ele almıştır ki burada Çanakkale Boğazı ile ilgili kısımlar göz ardı dılmıştır. Belçikalı Generalin ikinci raporu İstanbul'un savunmasıyla ilgilidir. Bu raporda Edirne ve Kırk kilise istihkâmlarıyla Çatalca müdafaası konu olarak yer almaktadır. General Muret, İstanbul'un savunması için Edirne'nin önemini takdir etmiştir. Çünkü Balkan geçitlerinin tutulması ve hâkim bir konumda olması sebebiyle Boğaziçi'nin tutulmasının önemi zikredilmiştir. Adı geçen General konuyu somutlaştırmak için Osmanlı Rus Harbi yani 93 Harbi'ne atıfta bulunarak inşa edilen büyük istihkâmlara gerek olmadığını belirtmiştir. Ancak istihkâm ismi vermediğinden hangisinin ya da hangilerinin gereksiz olduğu anlaşılmamaktadır. Çatalca kasabasının doğu tarafındaki sıradağların silsilesindeki tabyaların tamamlanmamış olduğunu belirtmiştir. Buradaki demiryoluna kadar olan hududun son derece ehemmiyetli olduğu, Karadeniz'le Edirne arasında kuzey ve güneye savunmayı kuvvetlendirmek amacıyla on sekiz daha istihkâm yapılması istenmiştir. Ancak raporu düzenleyen Belçikalı General bu yapılan savunma hatlarının şimdiki teknolojiye göre çok da gerekli olmadığını ifade etmiştir. Bu yapılan tabyaların Karadeniz'deki Karaburun Marmara Denizi ve Çatalca hattını nazarı dikkate almadığını belirtmiştir. Hatta General bu yapılan istihkâmların savunmaya zarar dahi

verebileceğini tahmin ettiğini ifade etmiştir. Bu tabyaların nasıl tehlike yaratacağını şöyle ifade etmiştir; Çatalca Karadeniz hattından başkent İstanbul'a kadar bu hatların bir çıkış kapısı meydana getireceği iddiasında bulunmuştur. Bu hattın Osmanlı Devleti tarafından korunabilmesi için üç kolordu ile muhafaza edilmesi lüzumunu düşünmektedir. General adı geçen hududun korunabilmesi için gerekli yerlere yedi yeni kuvvetli istihkâm inşa edilmesini, bu istihkâmlardan üç tanesi yukarıda çizilen hududun sol tarafında inşa edilmesini, geri kalanının Boğaz istihkâmlarına yakın yerlere yapılmasını tavsiyesinde bulunmuştur. İstanbul Boğazı'nı savunmak için Osmanlı Devleti'nin buraya saldıracak bir kuvvete mukavemet edecek sayıya vakıf olmadığını ifade etmektedir. Hatta bir Rus savaşında Rus ordularının buraya kolayca çıkarma yapabileceğini ifade etmiştir. Sonuç olarak General, *Rumeli Kavağı* mevkii Sırataş, *Anadolu Kavağı* ve civar kalelerin yeni usullerle tahkimat yapılmasını teklif etmiştir. Belgenin devamında General Berayil Muret, istihkâmlardaki savunmanın güçlendirilmesi için on beş ve yirmi dört santimlik topların mazgallar içine konulmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca Tarabya üzerindeki Kireçburnu Tabyası mevkiinin savunmasının zayıf olduğunu söylemiş, *Anadolu Kavağı* yakınlarına yeni bir "havan topu" tabyasının inşasının gerekli olduğunu raporunda belirtmiştir. İlâveten raporda, İstanbul'un ani bir işgaline karşı lağım ve torpillerin uygun noktalarda hazır bulunması gerektiği gibi, Osmanlı donanmasının Boğaza saldıracak herhangi bir donanmaya karşı koyabilmesi için sayısının ve gücünün artırılması önerilmiştir. İstanbul'un Rumeli'den işgaline karşı General Muret, şehre dört beş kilometre mesafede olmak üzere Rumeli tarafından Büyükçekmece'ye kadar olan kısımda bir hat üzerinde dokuz adet tabya inşa olunmasını, Anadolu tarafında ise *Anadolu kavağı*, Beylerbeyi, Üsküdar hattından Marmara Denizi'ne uzanan tepeler üzerine iki adet tabya inşasını tavsiye etmiştir. Raporda Muret, Rumeli Sahilinde "Kilyoz Tabyası"na üç adet on santimlik kurup topu ile bir dağ Armstong topu yerleştirilmesini, Elmas Tabyası'nın savunma için yetersiz olduğunu, İstiranca Dağı'nın tepeleri üzerine istihkâmlar inşasını önermiştir.¹³

Osmanlı askeri birimleri İstanbul Boğazı'nın savunması için bu tafsilatlı rapordan sonra yeni uzmanlar davet ederek Boğazların savunması hakkında bilgiler almıştır. Yukarıda verilen rapordan yaklaşık iki yıl sonra Mühendis Mösyö Corbin, İstanbul Boğazı'nın savunması için teftişe davet edilmiştir. Boğazdaki istihkâm ve siperleri teftiş eden Corbin'in nezaretine Osmanlı askeri heyeti dâhil olmak üzere katılımıyla bazı önerilerde bulunmuştur. Anılan heyetin tafsilatlı bir rapor verip vermediği en azından bizim görebildiğimiz belgelere yansımamıştır. Ancak Corbin, mevcut topların çaplarının yetersiz ve tabya ve siperlerdeki sayılarının az olduğuna kanaat getirdiği ifade edilmiştir.¹⁴

Osmanlı Devleti, Avrupa'da ortaya çıkan bloklaşmaların farkında olarak savunma tedbirlerini, aldığı görülmektedir. Bu hususta Padişahın iradesinin bu yönde olduğu belgelere yansımaktadır. Ayrıca silah, cephaneye, boğazlara asker takviyesi ve yeni teknolojilerin kullanılması hususunda Osmanlı maliyesinin büyük bir özveride bulunduğu açıktır. Arka arkaya uzmanlar davet edilerek görüş alınması İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının savunmasına ne denli önem verildiğini göstermektedir. Boğazların savunmasında kullanılan yeni teknolojilerden birisi de mayın/torpildir. Osmanlı askeri birimleri bu teknolojiyi savunmada kullanmış ve yenilikleri takip etmiştir.

¹³ BOA., Y.PRK. ASK., 91-30, H. 19. 11. 1310, M. 4. 06.1893, 8 varak.

¹⁴ BOA., Y.PRK. ASK., 100-51, H. 01.04. 1312, M. 02.10.1894.

5. İSTANBUL BOĞAZI'NIN SAVUNMASINDA MAYIN/TORPİL KULLANIMI

Savaşta savunma aracı olarak geliştirilen torpil/mayın teknolojisi Osmanlı Devleti'nde hemen hemen yakın tarihlerde, torpil askeri envantere girmiştir. Özellikle Çanakkale Boğazı'nın girintili çıkıntılı şekli ve akıntıları sebebiyle mayın kullanımına yatkın olduğu askeri tarih açısından bilinmektedir (Ertem, 2011, s. 23). Aynı silahlar ve torpil denemeleri İstanbul Boğazı'nda da kullanılmıştır. Osmanlı bürokrasisinin Avrupa'da icat olunan torpili denemek için girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁵ Avrupa'da savaşlarda deniz mayınlarının kullanımı 1880li yıllara uzanmakta olup Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kullanımı bu tarihlerde yakındır. Bu tarihten önce de torpil savunma amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Ancak 1865 yılından sonra yaygınlaşmaya ve silah ticareti içinde yer almaya başlamıştır. Avrupa şirketleri birbiri ardına Osmanlı Devleti'ne ürettikleri silahları bu bağlamda torpil/mayın satmak istemişlerdir. Bunlardan Mister Rose ile Nordanfiled torpili satışı ile ilgili kontrat yapılmıştır. Firma torpilin gizlilik şartlarını özellikle vurgulamıştır. Buna göre torpilin tertip ve teferruatından hiç kimseye bahsedilmemesi ilk şartını koymuştur. Şirket tarafından telgrafla şartname önceden telgrafla Osmanlı yetkililerine bildirilmiş, torpilin teferruatı yalnız padişaha iletilmiştir. Ancak torpil konusundan anlayan üç Osmanlı askerinin görmesine müsaade edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin üzerinde anlaşması yapılacak olan torpilden seri üretim yapabileceği karşı tarafa kontrat imzalanmadan önce şart koşulmuştur. Nordanfiled firmasını temsilen İstanbul'a gelen Mister Ros, *Tersane-i Amire*'ye giderek yirmi dokuz sandıkta getirilerek Osmanlı yetkililerine teslim edilecek olan torpilleri mavna gemisinden alarak anlaşıldığı şekliyle teslimi kararlaştırılmıştır. Mösyö Ros, 11 Teşrinvevvel 1882 tarihinde *Bahriye Nezaret*'ne Fransızca bir telgraf göndererek şartnameyi iletmıştır. İki taraf arasında satış sözleşmesi imza edilmeden önce Osmanlı Devleti'nin torpil imal edebileceği hususunda senet imzalanmıştır.¹⁶ Belgeden anlaşılıyor ki Osmanlı Devleti torpil imal etmekte ama bu arada Avrupa'yı da takip etmektedir. Ancak üretim iznini yani patent hakkını aldığı ürünlerin imalatını yaptığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı kayıtlarına göre 1883 yılında Avrupa'da imal edilip kullanıldığı ile ilgili belgede Waythed Firması'ndan alınan torpido İstanbul'a getirilmiş ve ilk denemeleri Çanakkale Boğazı'nda yapılmıştır. Belgede geçtiği kadarıyla Almanya'dan 15.000 sterlin faizsiz borç alınıp alınan firmaya 100 kıt'a torpil sipariş edilmiştir. Bu torpillerin bir kısmı Alman deniz kuvvetlerine ait gemilerle İstanbul'a getirilmiştir. Bu torpillerin zayıf tarafı olarak çelik gövdelerinin çabuk paslanması gösterilmiştir. Fakat iyi tarafları ise isabet güçlerinin yüksek, büyük tahribat yapma kabiliyetleri olarak belirtilmiştir. Alman torpillerinin iç kısımlarının sökülüp takılarak çalışma durumlarının kontrol edilmesinin gereği bildirilmiştir.¹⁷ Alman Waythed Firması'nın torpillerinin zayıf taraflarını gidermek amacıyla Osmanlı ve Alman mühendisleri bir araya gelerek Kopus firmasının katılımıyla yeni bir torpil yapımına girişilmiştir. 1885 yılında gerçekleştirilen bu deneme ile yapılan torpil Çanakkale Boğazı'nda Asaf Paşa'nın komutasında dört gemiyle yapılmış, bazı aksaklıklarına rağmen başarılı sonuç alınmıştır. Belgede torpil hakkında teknik

¹⁵ BOA., HR. SFR.3..., 217-6, M. 05.10.1847, 4 varak.

¹⁶ BOA., Y. PRK. ASK., 14-16, H. 28. 11. 1299, M. 11.10. 1882, 8 varak.

¹⁷ BOA., Yıldız Mutenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV.), 9-67, H. 27. 08.1299, M. 08. 09. 1883.

detaylara, tahrip gücüne ve diğer kabiliyetleri sıralanmıştır. Bu denemenin başarılı olduğu Sultan Abdülhamit'e bir pusula ile bildirilmiştir. Osmanlı askeri mühendislerinin torpil denemelerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Tevfik adlı bir deniz subayı, Asaf Paşa'nın idaresinde muhtemelen heyetlerle beraber torpil denemelerini başarılı bir şekilde yapmıştır.¹⁸

Osmanlı Devleti, Avrupa'da devletlerarası bloklaşmanın farkında olarak savunma harcamalarını artırdığı görülmektedir. Bu sürecin bir parçası olan mayın konusunu hep gündeminde tutmaya devam etmiştir. Boğazlar ile Selanik ve İzmir limanlarının savunmasının güç olduğu vurgulanarak elde mevcut olan torpillerle düşmanın küçük gemilerinden korunmak için aydınlatma yapılmasının gereğine işaret edilmiştir. Bunların masrafları için istenilen 450.000 liranın *Maliye Bakanlığı*'ndan karşılanması ve acilen bu işe bir çare bulunması belgeye not olarak ilave edilmiştir.¹⁹ Osmanlı maliyesinin tehlikede olan Selanik şehrine acil ve zamanında kaynak aktaramadığı, gerekli cephaneyi gönderemediği anlaşılmaktadır. Selanik zaten dayanamamış, önce limandaki Feth-i Bülent batırılmış arkasından 8 Kasım 1912 tarihinde şehir Yunan ordusuna teslim olmuştur (Karal, 2011, s. 319).

Osmanlı Devleti bir yandan silahlanırken diğer taraftan diğer devletlerin durumlarını takip etmekten geri durmamıştır. İtalya'nın bu sırada torpil aldığı bilgisi gelmiştir. İtalya hükümeti Fuime'deki Waythed torpedo fabrikasına 200 adet seyyar torpedo siparişi vermiştir. Fuime şehbenderi/konsolosu tarafından verilen bilgiye göre İtalya'nın "son sistem" olarak nitelenen torpillerden alındığı sadarete iletilmiştir.²⁰ Osmanlı Devleti bu gözlemleri yaparken silah ve cephane alımına devam etmiştir. Alman "Siemens Brother" firmasından küre şeklinde torpillerin levazimatıyla birlikte alınması hususunda iletişime geçilmiştir. Belgeye yansıdığı kadarıyla her birinin fiyatı 67 lira on şilin olarak belirlenmiş, "barut-ı Osmani" buna dâhil edilmemiştir. Bu torpillere bağlanacak zincirlerin fiyatı 115 liradan sipariş verilmiştir. Alım şartnamesine göre sipariş verildikten on ve teslimden on dört hafta zarfında gemiye yüklenecektir. Alınan torpillerin nakliyesi içinde üç lira fiyat biçilmiştir. Toplamda kırk torpil için anlaşma yapılmış, bu arada 250 kilo gramlık "pamuk barutu" anlaşmaya ilave edilmiştir. Alınacak barutla beraber 100 metre bağlantı zinciri ile 4.000 metre kablo bağlantısı alınmıştır. Parası ödenerek İstanbul'a teslimi şart koşulmuştur.²¹ Belgede görüldüğü kadarıyla Siemens firması vasıtasıyla varılan silah ticareti artık yaklaşan savaşın cephelerini de açığa çıkarmış gibidir. İttihat ve Terakki hükümetinin silahlanma yarışının içinde olduğunu, safını belli ettiğini bu ve benzeri belgelerden anlamak güç olmaz. Osmanlı kayıtları incelendiğinde benzer pek çok belgenin varlığı, yazılı kayıtlar bize göstermektedir. Almanya'nın yaklaşımı ve silah ticareti değişen şartlar çerçevesinde diplomatik ve politik yakınlık yanında Türk ordusuna daha çok silah satılarak askeri yakınlık sağlanmaya çalışılmıştır (Türk, 2012, s. 95).

¹⁸ BOA., Yıldız Parakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi(Y. PRK. MYD.), 7-134, H. 1303, M. 1885, 2 varak.

¹⁹ BOA., Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO.), 4190-314202, H. 17.03.1330, M. 06.03.1912, 3 varak.

²⁰ BOA., BEO., 4078-305795, H. 16.09.1330, M. 29 .08.1912.

²¹ BOA., Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri (HR. SFR.3...), 691-13, M. 26.01.1913, 7 varak.

6. Sonuç

Jeopolitiği gereği Osmanlı Devleti, büyük güçlerin ihtiraslarına maruz kalmıştır. Devletin bünyesi güçlüyken saldırılara fetihlerle cevap verilmiştir. Fakat devletin askeri gücü azaldıkça sınırlara ve merkeze yapılan taarruzlar yıpratıcı olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, gelişen, sanayileşen ve sömürge imparatorlukları kuran büyük güçlerin hedefi olmuştur. Kıtaları birbirine bağlayan Çanakkale ve İstanbul Boğazı, büyük devletlerin üstün donanmalarının kolayca geçip İstanbul'a gelerek hükümete istediklerini yaptırabilecekleri bir yol olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti ya Avrupa devletlerinin donanmalarına eş donanmaya sahip olacak ya da Boğazları geçişi engelleyebilecek savunma tedbirleri almak zorunda kalacaktı. Biz ikinci seçeneğin üzerinde durarak çalışmamızda Boğazlardaki savunma çabalarını kısa bir kesitini incelemeye çalıştık.

Boğazların kolayca geçilip İstanbul'a gelineceğini düşünen güçler Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla beraber bu kapıdan girmeye çalışmışlardır. Sultan III. Selim'le başlayan süreç ilk önce Hünkâr İskelesi Anlaşması (1833) ile Karadeniz'i kapalı deniz haline getirmeye çalışan Rusya'nın isteğiyle/zoruyla boğazlar, Osmanlı Devleti'nin kontrolüne verilmiştir. Boğazlardaki ikinci aşama Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle olmuştur. Türkiye, "Türk Boğazları"nı yine denge çerçevesinde kontrol altına almayı başarmıştır. Ancak burada hemen belirtelim ki, Boğazların kolay geçilecek bir su yolu olmadığını tarihi süreç içerisinde defalarca büyük güçlere gösterilmiştir. Bu ispatın şartları tarihi evreler içinde adım adım gerçekleşmiştir.

Osmanlı devlet adamları, boğazların savunmasına büyük önem vermiş, devletin yaşaması ve güvenliğinin buraların kontrol altında tutulmasıyla mümkün olduğu gerçeğini önceden kavramışlardır. Sultan Selim'in Feyzullah Efendi'yi idamı kararlı bir duruşun en net örneği oluşu bakımından dikkat çekicidir. Bu olaydan sonra her iki boğazda da savunma tedbirleri belirli zaman dilimlerinde ele alınmıştır. Yeni silahlar savunma tedbirleri doğrultusunda Boğazlara getirilmiş, uygun yerlere istihkâmlar, tabyalar, mazgallar yapılmış ve Boğazlara mayın döşenmiştir. Avrupa'da icat edilen mayın kısa sürede Boğazlarda denenmiş ve savunmaya hazır hale getirilmiştir. Osmanlı mühendis ve askeri birimleri gelişen silah teknolojisini başarılı bir şekilde transfer etmişlerdir. Osmanlı arşivi bunun örnekleriyle doludur. Bu sınırlı çalışmada ancak örneklem yöntemiyle çok sınırlı bir kısmını gün yüzüne çıkarabildik. Yeni icat edilen silahları Osmanlı askeri çevreleri alma, Avrupa üretici firmaları ve tüccarları satma konusunda oldukça hevesli davrandıkları gözlemlenmiştir. İşin mali tarafı Osmanlı bütçesi için hep sorun olmasına rağmen Boğazlarda raporlanan isteklerin maddi sorunlar aşılacak yerine getirildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Savunma söz konusu olunca teknoloji transferinin başarılı bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamit'in mali kaynak bulmada ve dış dünyayı takip etmede etkin bir rol oynadığı belgelere yansımıştır. Osmanlı Devleti'nin Boğazlarda yaptığı yatırımlar, silah transferi ve sahada konuştuğumuz belgelere zaman zaman yansıyan yetişmiş asker istihdamı meyvelerini Çanakkale Cephesi'nde vermiştir. Osmanlı ordularının başarısını bu tarihi geçmişte aramak gerekir.

Kaynakça / References

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi (HR. MKT.), 60-100, 27 Ramazan 1269/ 4 Temmuz 1853.

BOA, Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayât Evrakı, A. MKT. UM, 142-61, H. 22. Zilhicce 1269, M. 26 Eylül 1853.

BOA, İ.DH., 793-64393, H. 16. 11. 1296, M. 14. 12. 1875, 8. varak.

BAO, Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK. ASK.), 32-95, H. 05.08.1303, M. 9. 05. 1886.

BAO., Y.PRK. ASK., 36-65, H. 29. 02.1304, M. 27. 11. 1886, 10 varak.

BAO., Y.PRK. ASK., 50-80, H. 21.01.1306, M. 27 09.1888.

BOA., Y.MTV., 300-39, H. 06.05.1325, M. 17. 06.1907.

BAO., İ.DH., 1013-79960, H. 29.03.1304, M. 27.12. 1886

BOA., Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV.), 38-115, H. 08.09.1306, M. 08. 05. 1889.

BAO., İ.DH., H. 1229-26230, H. 04.10.1308, M. 13 05. 1891.

BOA., Y.PRK.ASK., 72-24, H. 15.10. 1308, M. 24.05. 1891.

BOA., Y.PRK. ASK., 91-30, H. 19. 11. 1310, M. 4. 06.1893, 8 varak.

BOA., Y.PRK. ASK., 100-51, H. 01.04. 1312, M. 02.10.1894.

BOA., HR. SFR.3..., 217-6, M. 05.10.1847, 4 varak.

BOA., Y. PRK. ASK., 14-16, H. 28. 11. 1299, M. 11.10. 1882, 8 varak.

BOA., Yıldız Mutenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV.), 9-67, H. 27. 08.1299, M. 08. 09. 1883.

BOA., Yıldız Parakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y. PRK. MYD), 7-134, H. 1303, M. 1885, 2 varak.

BOA., Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO), 4190-314202, H. 17.03.1330, M. 06.03.1912, 3 varak.

BOA., BEO., 4078-305795, H. 16.09.1330, M. 29 08.1912.

BOA., Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri (HR. SFR.3...), 691-13, M. 26.01.1913, 7 varak.

Araştırma Eserler

Berkes, Niyazi. (2002). Türkiye'de Çağdaşlaşma, (yayına hazırlayan: Ahmet Kuyaş), İstanbul: YKY Yayınları.

Düzcü, Levent. (2015). Çanakkale Cephesi'ni Elli Yıl Önceden Düşünmek: Zırhlı Gemi Teknolojisine Göre Çanakkale Boğazı'nı Yeni İstihkâm, Tabya ve Toplarla Teçhiz Etmek (1864), Yeni Türkiye, Ocak, Şubat, sayı 65, ss. 531-539.

Eraslan, Cezmi. (2014). II. Abdülhamid'in Çanakkale Savunması, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

Ertem, Serkan. (2011). Çanakkale Deniz Harekâtı, İstanbul: Denizler Kitabevi.

İlhan, Suat. (1989). Jeopolitik Duyarlık, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kafadar, Cemal. (2012). Yeniçeriler ve Osmanlı Döneminde İstanbul'un Ayak Takımı : Yok Yere mi Asiydiler?, Osmanlı Dünyasında Kimlik Ve Kimlik Oluşumu (Derleyenler: Baki Tezcan- Karl K. Barbır), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Karal, Evner Ziya. (2011). Osmanlı Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, cilt; 5-9.

Özcan, Besim. (2008). Sinop Deniz Felaketi, İstanbul: Deniz Basımevi.

Sander, Oral- Kurthan Fişek. (2007). Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı, İstanbul: İmge Kitabevi, 2. Baskı.

Tukin, Cemal. (1947). Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tuncel, Metin. (2012). Çanakkale Boğazı, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DVİA), Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Türk, Fahri. (2012). Türkiye İle Almanya Arasında Silah Ticareti 1871-1914, İstanbul: IQ Yayınları.

Yetişgin, Memet. (2018). Yakınçağ Osmanlı Siyasi Tarihi, Osmanlı tarihi Araştırmaları I, Nizam-ı Cedid'ten Meşrutiyet'e, (Editör: Ahmet OĞUZ), İstanbul: Kesit Yayınları.